

УДК 331.5

Л. І. Міхов

МАТЕРІАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

***Анотація.** Стаття присвячена пошуку та визначенню найбільш ефективних методів стимулювання працівників підприємств за еколого-економічну діяльність.*

***Ключові слова:** стимулювання праці, преміювання, фонд матеріального стимулювання, еколого-економічна діяльність, корпоративне підприємство.*

***Summary.** This article focuses on finding and determining the most effective methods to encourage employees of enterprises by ecological and economic activity.*

***Key words:** incentives, bonuses, stock material incentives, ecological and economic activity, corporate enterprise.*

Постановка проблеми. Еколого-економічна діяльність працівників підприємств — це процес формування пропозицій щодо здійснення екологічних заходів та ініціювання їх реалізації з метою підвищення екологічної безпеки виробництва і забезпечення відповідного ефекту

© Л. І. Міхов, 2013

виробництва та визначення фондів стимулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем організації матеріального стимулювання працівників в умовах діяльності екологічно небезпечних промислових підприємств можуть здійснюватися за такими напрямками:

1. Стимулювання діяльності із забезпечення еколого-економічної безпеки виробництва.

2. Державне регулювання процесу стимулювання природоохоронної діяльності та природокористування.

3. Механізми стимулювання в регіональному управлінні природокористуванням та еколого-економічною діяльністю.

4. Економічні механізми стимулювання й управління природоохоронною діяльністю суб'єктів господарювання і зокрема промислових підприємств.

У рамках першого напрямку проведено дослідження О. Половяном [1], яким розроблений організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки підприємств виробничої сфери, дія якого передбачає прогнозування рівня екологічної безпеки підприємства на підставі її комплексної оцінки та розроблених аналітичних процедур.

Дослідником розроблено адекватний вимогам забезпечення екологічної безпеки підприємства виробничої сфери організаційно-економічний механізм, який структурно інтегрує організаційну та економічну підсистеми підтримки його дії, спрямованої на мінімізацію негативного впливу виробничої діяльності підприємства на довкілля через прийняття екологічно обґрунтованих управлінських рішень. Автором використаний вузькофункціональний підхід щодо визначення і стимулювання природоохоронної діяльності підприємства як елемента системи екологічної безпеки. Проте автором не розкрито сутність та не визначено відмінність понять «еколого-економічна діяльність підприємств» та «еколого-економічна діяльність працівників». Механізм стимулювання еколого-економічної діяльності працівників підприємств не достежений.

Другий напрям досліджень наведений у наукових працях В. Джигиря [2], В. Студенцова [3]. Вони вивчали концепцію екологічного моніторингу, сформували економічний механізм природоохоронної діяльності підприємств. Але авторами не визначено зміст та елементи механізму стимулювання еколого-економічної діяльності працівників підприємств, проблеми стимулювання еколого-економічної діяльності працівників підприємств не розглядаються.

Ю. В. Сосюрко, В. Я. Жуйков, Л. С. Золотарьова, Ю. С. Петергеря [4] присвятили власне дослідження розкриттю сутності та змісту екологічного лізингу та окремо дослідили процес державного стимулювання укладання лізингових угод у сфері екології.

Результати досліджень третього напрямку наведені у наукових працях Л. Мельника [5]. У його роботах визначені концептуальні основи еколого-економічного розвитку багатофункціональних міст України через запровадження ринкових механізмів стимулювання виробництва. Автором запропоновано напрями удосконалення механізму регіонального управління розвитком малих монофункціональних міст, які спираються на результати комплексного аналізу територіальних особливостей розвитку та оцінки соціально-економічної й екологічної ефективності конкретних заходів щодо їх організації. Крім того, автором обґрунтовано принципи формування механізму сталого розвитку монофункціональних міст України у контексті загальнодержавної соціально-економічної політики через імплементацію елементів ринкового регулювання в систему управління їх діяльністю.

Четвертий напрям досліджень розкрито у наукових працях Н. Волик [6]. Автором розроблені методичні засади створення екологічних фондів на промислових підприємствах за рахунок амортизаційних відрахувань на основі засобів екологічного призначення, а також частини чистого прибутку для фінансування заходів з екологічної безпеки виробництва. На жаль, механізм матеріального стимулювання еколого-економічної діяльності працівників підприємств автором не розглянутий.

У той же час Н. Волик [7] доповнює методику оцінки економічної ефективності інвестицій в екологічні проекти коефіцієнтами еколого-економічної ефективності для різних типів екологічних проектів.

Комплексні дослідження проблем організації економічного та матеріального стимулювання працівників в умовах еколого-економічної діяльності підприємств викладено у колективній монографії С. Гребьонкіна, В. Костенка, В. Павлиша, С. Топчія, Г. Астапової [8]. Матеріал монографії містить власні методики розробки у сфері організації оплати праці на підприємствах, які характеризуються наявністю екологічно небезпечних умов праці, а також характеристику економічного та матеріального стимулювання екологізації виробництва. Авторами здійснені розробки щодо формування системи матеріального стимулювання еколого-економічної діяльності підприємств в умовах реформування відносин власності, а також рекомендації щодо забезпечення взаємозв'язку якості праці працівників підприємства та результативності природоохоронної діяльності. Але авторами не визначено поняття та не розкрито сутність еколого-економічної діяльності працівників промислових підприємств, не конкретизовані методичні підходи щодо формування механізму економічної зацікавленості і матеріального стимулювання діяльності працівників підприємств у напрямі впровадження екологічних заходів.

Таким чином, дослідники різних напрямів не надають поняття еколого-економічної діяльності (ЕЕД) працівників і не відрізняють її від еколого-економічної діяльності підприємств. Але принциповими відмінностями визначених категорій є, по-перше, якісні характеристики ЕЕД як операційного процесу, а саме: ЕЕД підприємства є виробничим, а ЕЕД працівника виступає творчим процесом; по-друге, результативність процесу, яка у разі ЕЕД підприємства вимірюється за допомогою показника приросту рентабельності, а у разі ЕЕД працівника — за допомогою показника приросту продуктивності праці.

Метою статті є аналіз сучасних публікацій з матеріального стимулювання працівників за еколого-економічну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Відсутність визначення базової економічної категорії пояснює наукову невизначеність сутності та напрямів матеріального стимулювання працівників, які зайняті еколого-економічною діяльністю. Це, у свою чергу, вимагає розподіляти працівників підприємства за ступенем їх участі в організації і проведенні еколого-економічної діяльності таким чином: на працівників, які виконують професійні функції в екологічно небезпечних умовах, та працівників, що здійснюють розробку та реалізацію екологічних заходів у напрямі посилення екологічної безпеки виробництва і формування комплексу заходів щодо матеріального стимулювання працівників.

Перехід підприємств на принципово нові форми господарювання і призив до появи проблем в оплаті праці, у той час коли для стабілізації економіки, зменшення занепаду господарського стану підприємств необхідне поєднання зусиль у пошуку шляхів підвищення ефективності виробництва. У процесі впровадження ринкових підходів в оплаті праці та переведення підприємств на повне або часткове володіння власністю в організації оплати праці ще не реалізована її головна функція — стимулювання працівника до творчої праці. Оновлення механізму стимулювання, яке відбувається на деяких підприємствах, зазвичай не доводиться до кожного конкретного працівника. Стосовно стимулювання еколого-економічної діяльності працівників підприємств слід мати на увазі, що розробка та забезпечення дієвості механізму матеріального стимулювання визначаються специфікою фінансово-господарської діяльності підприємств машинобудівної галузі.

За результатами наукових досліджень доведено, що здійснення будь-яких заходів щодо забезпечення ефективності діяльності машинобудівних підприємств пов'язане з дією чинника відносин власності на капітал та засоби виробництва.

У разі ЕЕД відмінність машинобудівного корпоративного підприємства від машинобудівного підприємства іншої форми власності пов'язана

із певною самостійністю у напрямі встановлення розмірів надбавки до заробітної плати, порядку її застосування, використання частини чистого прибутку за результатами його розподілу на виплату премій за розробку та реалізацію екологічних заходів. Як відомо, рішення щодо розподілу прибутку приймається власниками підприємства в процесі загальних зборів учасників виробництва.

Законодавчо встановлено, що чистий прибуток підприємства розподіляється на прибуток, який іде на його розвиток і на споживання.

Розподіл прибутку ведеться частинами, які встановлюються власниками залежно від їх рішення, пропозицій, які можуть передбачати подальший розвиток корпорації або задоволення власних потреб за рахунок доходів на вкладений капітал. У першому випадку власники розподіляють чистий прибуток переважно в бік капіталізації, на основі чого формується фонд розвитку виробництва, резервний фонд, фонд самострахування і фонд оновлення основних засобів. У випадку зацікавленості власників у додаткових грошових доходах у структурі чистого прибутку, який підлягає розподілу, посилюється питома вага фондів споживання, до яких відносяться фонд матеріального заохочення та дивідендний фонд [9].

Саме з фонду споживання здійснюються заохочувальні виплати за розробку та реалізацію екологічних заходів окремим працівникам, еколого-економічна діяльність яких сприяла приросту прибутку підприємства. Та, як відомо, умови, в які поставлений український працівник, не дозволяють йому, використовуючи власний досвід майстерності, суттєво підвищити свій зарібок. Це обумовлено зберіганням раніше створених принципів оцінки працівника в рамках тарифної системи, орієнтованої на середні стандарти, норми кваліфікації робіт, професійної типізації.

Адже ринок вимагає заради росту ефективності посилення стимулювання для розкриття й рівного використання творчих здібностей людей в усіх сферах економічної діяльності. Але в національному підприємницькому середовищі ще не переможений стереотип економічного мислення, основою якого є не пошук нових шляхів заробітку коштів, а виявлення способів розподілення наявних ресурсів.

Таким чином, стан трудової мотивації у машинобудівній галузі характеризується визначеними вище ознаками трудової кризи. Тому якісно новий стан розвитку економіки може бути досягнений тільки шляхом подолання кризи праці, що, у свою чергу, можливо тільки через підсилення мотивації персоналу. А отже, потрібно сформулювати сприятливе середовище для підсилення трудової активності працівників, орієнтуючи їх на розробку та просування інноваційних пропозицій у напрямі еколого-економічної діяльності. Зазначене середовище вважається існуючим за

умови наявності системи державного регулювання процесу матеріального стимулювання ЕЕД працівників підприємств. Така система, згідно із результатами досліджень В. Джигирея та Н. Булгакова [10], містить нормативно-правові, інституціональні, інформаційно-експертні та методичні основи організації ЕЕД у напрямі забезпечення екологічної безпеки виробництва. Методичні засади регулювання процесу матеріального стимулювання працівників в умовах ЕЕД підприємств визначено з урахуванням чинника екологічного забруднення місця розташування підприємств. Слід враховувати, що специфікою організації праці на підприємстві, яке розташовано на екологічно забрудненій території, є використання вартісного, нормативного та порівняльного підходів до трудової мотивації працівників. Мова йде про використання спеціальної екологічної надбавки до суми заробітної плати тим, хто працює у несприятливих екологічних умовах, через введення екологічного коефіцієнта, який може бути визначеним за допомогою кількох методик.

1. Методика розрахунку екологічного коефіцієнта, який враховує токсичність відходів, вірогідність негативних екологічних наслідків, цільове призначення території та додаткові капітальні вкладення на рекультивацию землі. Так, у дослідженні С. С. Гребьонкіна зі співавторами [11] розглянуто екологічний аудит територій, спрямований на оцінку природно-ресурсного потенціалу визначеної території або адміністративної одиниці регіону і виявлення негативних природно-техногенних процесів, надано оцінку рівня антропогенного впливу на довкілля і ступеня екологічного ризику. Встановлено, що на сучасному етапі в державі не оцінюється екологічний стан земельної ділянки, що не дозволяє вважати цю оцінку досить об'єктивною. У більшості випадків вартість землі не захищена, оскільки не враховуються витрати майбутніх власників на проведення рекультивации землі, відновлення родючого шару ґрунту, на очищення земельної ділянки від різних видів відходів. Зараз під час визначення грошової оцінки земельних ділянок враховують такі коефіцієнти, як: функціонально-планувальний, інженерно-інфраструктурний, інженерно-геологічний, історико-культурний, природно-ландшафтний, санітарно-гігієнічний. Вони встановлюються рішеннями виконкому міської Ради, що спрощує можливість впровадження додаткового коефіцієнта на основі врахування місцевих умов. З метою підвищення точності оцінки вартості земельних ділянок авторами запропоновано впровадження додаткового екологічного коефіцієнта, який враховує токсичність відходів, вірогідність негативних екологічних наслідків, цільове призначення території і додаткові капітальні вкладення на рекультивацию землі.

2. Методика розрахунку екологічного коефіцієнта ґрунтується на корегувальних коефіцієнтах, значення яких встановлено згідно із Постановою № 1984 від 27.10.1999 р. про внесення змін до Постанови КМУ № 303 від 1 березня 1999 р.

3. Методика розрахунку екологічного коефіцієнта на основі індивідуальних показників екологічної небезпеки праці, за свідченнями І. В. Астапової, визначається бальним методом [12]. Урахування екологічного коефіцієнта під час визначення суми заробітної плати стає не тільки формою компенсації за несприятливі з погляду екологічної безпеки умови праці, а й чинником трудової мотивації праці на екологічно забруднених виробництвах. Ця методика поєднує врахування чинників екологічно забрудненої території та виробництва під час визначення суми заробітної плати.

Проте методика не конкретизує предмет та об'єкт свого застосування, тобто невизначеними залишаються питання щодо частини заробітної плати, яка корегується, та щодо кількості роботи працівників, на особисті доходи яких розповсюджується дія методики.

Таким чином, невизначеність поняття еколого-економічної діяльності працівників підприємств пояснює відсутність методичних підходів щодо стимулювання вказаної діяльності в умовах функціонування підприємств машинобудування.

Як свідчить наведений вище огляд літературних джерел, в економічній теорії та практиці до сьогодні відсутня методологія створення механізму матеріального стимулювання й управління еколого-економічною діяльністю працівників корпоративних машинобудівних підприємств, яка б відповідала на запитання, яким чином створюється фонд економічного стимулювання персоналу за ЕЕД, як він функціонує в системі управління цією діяльністю, які категорії персоналу підлягають стимулюванню і як такий фонд об'єктивно розподіляється між працівниками.

Таким чином, процес матеріального стимулювання працівників у напрямі активізації еколого-економічної діяльності досліджений тільки за допомогою узагальнювального цільового підходу, який не передбачає конкретизацію предмета та об'єкта. Це призвело до невизначеності особливостей процесу матеріального стимулювання еколого-економічної діяльності працівників, необґрунтованості відповідних методів та механізмів, недовершеності взаємозв'язку між корпоративним статусом підприємства та матеріальним стимулюванням його працівників.

У результаті не існує наукового обґрунтування впливу матеріального стимулювання працівників на ефективність еколого-економічної діяльності підприємства. Для удосконалення методології матеріального стимулювання праці в умовах активізації ЕЕД пропонується використовувати

евристичний підхід, який передбачає конкретизацію предмета та об'єкта і не має узагальнювального характеру. Зазначений підхід дозволить сформулювати наукове визначення «еколого-економічна діяльність працівників», розробити моделі взаємозв'язку процесів матеріального стимулювання працівників у напрямі їх ЕЕД та корпоративного управління еколого-економічною безпекою машинобудівного підприємства, охарактеризувати корпоративний механізм розробки та використання засобів матеріального стимулювання ЕЕД працівників в умовах машинобудівних підприємств.

Евристичний підхід щодо організації матеріального стимулювання ЕЕД працівників машинобудівних корпоративних підприємств визначає положення про об'єктивну залежність розміру заробітної плати та преміальних виплат від рівня екологічної безпеки машинобудівного виробництва на основі аксіоматичного методу. Сутність визначеного положення полягає у можливості регулювання частини заробітної плати та преміювальних виплат за інноваційну активність на основі врахування значень показників участі працівників у підвищенні рівня екологічної безпеки — екологічних коефіцієнтів праці. Але використання коефіцієнтів найбільш можливе в умовах корпоративних підприємств машинобудування, коли встановлення надбавок до заробітної плати та визначення частини прибутку на споживання здійснюється рішенням загальних зборів корпоративних учасників. Таким чином, для досягнення екологічної безпеки машинобудівних підприємств потрібна корпоративна складова у виді інституціонального (у тому числі організаційно-технічного, інформаційно-аналогічного, організаційно-управлінського забезпечення) використання екологічних коефіцієнтів. Розвинутість корпоративної (інституціональної) складової та дієвість методичного забезпечення екологічної безпеки є підґрунтям для створення корпоративного механізму матеріального стимулювання еколого-економічної діяльності працівників підприємств машинобудування.

Висновки. Таким чином, визначення методів ефективного стимулювання еколого-економічної діяльності на підприємствах можливе в руслі сучасних напрямів удосконалення методів стимулювання працівників взагалі.

Література

1. Половян А. В. Анализ законодательной основы обеспечения эколого-экономической безопасности хозяйствующих систем / А. В. Половян // Проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины : сборник научных трудов НАН Украины. — Донецк, 2003. — С. 427–442.
2. Джигирей Д. С. Основы экологии и охраны окружающей природной среды / Д. С. Джигирей и др. — Львов : Афиша, 2000. — 270 с.
3. Студенцов В. Корпоративное управление в России : по ком звонит колокол / В. Студенцов // Мировая экономика и международные отношения. — М., 1997. — № 12. — С. 76–87.
4. Сосюрко Ю. В. Підготовка та проведення лізингових операцій у сфері екології. Практичні рекомендації / Ю. В. Сосюрко, В. Я. Жуйков, Л. С. Золотарьова, Ю. С. Петергеря. — К. : Аверс, 2000. — 215 с.
5. Мельник Л. Г. Экологическая экономика : учебник / Л. Г. Мельник. — Сумы : Универсальная книга, 2001. — 350 с.
6. Волик Н. Г. Фінансування екологічної діяльності в Україні / Н. Г. Волик // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. — 2003. — № 2. — С. 24–28.
7. Там само.
8. Гребьонкін С. С. Шляхи удосконалення еколого-економічної діяльності / С. С. Гребьонкін, В. С. Костенко, В. М. Павлиш та ін. — Донецьк : ВІК, 2009. — 223 с.
9. Білопольський М. Г. Управління машинобудівним підприємством на основі вдосконалення механізму корпоративного контролю та внутрішнього аудиту : монографія / М. Г. Білопольський та ін. — Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2010. — 184 с.
10. Джигирей Д. С. Основы экологии и охраны окружающей природной среды / Д. С. Джигирей и др. — Львов : Афиша, 2000. — 270 с.
11. Гребьонкін С. С. Шляхи удосконалення еколого-економічної діяльності / С. С. Гребьонкін, В. С. Костенко, В. М. Павлиш та ін. — Донецьк : ВІК, 2009. — 223 с.
12. Астапова Г. В. Корпоративное управление и корпоративные финансы в условиях трансформационной экономики : монография / Г. В. Астапова. — Донецк : ИЭП НАН Украины, 2004. — 191 с.